

Nhớ Nhà, Nhớ và Nhà

Trần Doãn Nho

Nghe được từ một cuộc nói chuyện qua điện thoại viễn liên giữa hai người bạn gái cùng quê:

- Tôi nhớ bà con xóm giềng, nhớ mồ nhớ mã. Lâu lắm rồi mồ mã ở xa, chẳng ai chăm sóc. Thuê người ta, thì người ta cứ làm cho có.
- Khu mồ mã bây giờ họ đã làm sân golf rồi bà ạ.
- Tôi nhớ cây cầu gỗ bắt qua con hói đầu làng...
- Bà ơi, hói đã bị lấp, cầu đã bị phá. Chỗ đó giờ là nhà hàng đặc sản rắn, chuột và cá sấu.
- Tôi nhớ cái ao, vườn rau, vườn cà...
- Ao đã bị lấp, vườn cũng chẳng còn, bây giờ là nhà lưu niệm liệt sĩ.
- Còn cái hồ rau muống gần nhà cụ Lý...
- Bây giờ là cửa hàng bách hóa.
- Cái bến giặt nơi nhà bà Chút
- Chỗ đó bây giờ là trụ sở hội Phụ Nữ Yêu Nước.

(...)

Câu chuyện có vẻ rất cá biệt của hai bà bạn già này, thực ra, lại không cá biệt chút nào. Đó là tâm thức chung của những người xa xứ: nhớ nhà. Càng xa lâu, nỗi nhớ càng đậm, càng sâu và càng da diết. Ngay cả những người đã có dịp về thăm lại làng xưa phố cũ – thậm chí rất nhiều lần – nhưng khi trở về lại nơi đất khách, thì nỗi nhớ nhà vẫn cứ đeo đẳng như thường.

Nhớ nhà, dùng lại tựa đề của một trong những ca khúc nổi tiếng nhất của nhạc sĩ Phạm Duy, ấy là “**Tình hoài hương**”! Hoài 懷 là nhớ, hương 鄉 là quê nhà, quê hương. Một trong những bài cổ thi nổi tiếng Trung Hoa đề cập đến tình hoài hương là “Hoàng Hạc Lâu” của Thôi Hiệu:

*Nhật mộ hương quan hà xứ thị,
Yên ba giang thượng sử nhân sầu.*

Tản Đà dịch:

*Quê hương khuất bóng hoàng hôn
Trên sông khói sóng cho buồn lòng ai.*

Nỗi nhớ của Thôi Hiệu còn quá chung chung. Nỗi nhớ của Thúy Kiều cụ thể hơn, nhiều hình ảnh hơn và tất nhiên, mặn mà hơn: nhớ cảnh, nhớ người.

*Tưởng người dưới nguyệt chén đồng,
Tin sương luống những rày mong mai chờ
Chân trời góc bể bơ vơ
Tấm son gột rửa bao giờ cho phai*

Nhớ nhà, nghe như Một nhưng thực ra là Hai: “Nhớ” và “Nhà”. Nhớ là một trạng thái tâm lý diễn ra trong hiện tại. Nhà là hình ảnh của quá khứ.

NHỚ: Người ta không nhớ một vật ta đang có, đang cầm trên tay, hay đang nhìn thấy. Ta không nhớ một người mà ta đang ngồi nói chuyện hay đang ở đâu quanh quất bên ta mà nếu muốn, ta có thể gặp ngay, không cần chờ đợi. Nhớ là nghĩ về cái gì không hiện hữu, về một khoảng trống. Nhớ một người là nhớ đến hình ảnh mơ mơ hồ hồ của người đó hiện ra trong ký ức.

*Nhớ ai ra ngẩn vào ngơ,
Nhớ ai ai nhớ, bây giờ nhớ ai?*

Trong tâm lý học, khi nhớ một ai đó, nỗi xúc động trong ta đi từ hạnh phúc đến buồn chán ngay tức khắc. Chẳng thế mà, nostalgia – nhớ nhà - một từ ngữ do một sinh viên y khoa Thụy Sĩ Johannes Hofer tạo ra vào năm 1688, được hình thành bằng cách ghép hai chữ Hy Lạp *nóstos* và *álgos*. *Nóstos* là *homecoming* (về nhà) và *álgos* là *pain* (niềm đau). Một từ ngữ khác để chỉ “nhớ nhà” là “homesick”, cũng nói về nỗi đau. Vậy, trong cái nhớ có cái đau. Nhớ, tự nó, là nỗi đau. Nhớ làm ta đau, cho nên, rất nhiều khi, để khỏi đau, ta chẳng thèm nhớ. Làm sao để khỏi nhớ? Dạ thưa, quên. Khổ nỗi, quên chỉ là một cách đánh lừa nỗi nhớ, hậu quả là, càng quên thì lại càng nhớ. Quả là nghịch lý.

Hình minh họa: Mikkel Kvist

Ấy thế mà, các nhà thơ đôi khi cho ta những cái “nhớ” không giống ai. Chẳng hạn Thanh Tâm Tuyền:

*Đi đi anh đưa em vào quán rượu
Có một chút Paris
Để anh được làm thi sĩ
Hay nửa đêm Hanoi*

*Anh là thằng điên khùng
Ôm em trong tay mà đã nhớ em ngày sắp tới*
(Dạ Khúc)

Cái nhớ của Thanh Tâm Tuyền có hai đặc điểm: một là, nhà thơ “nhớ” cái mà ông đang có và hai là, ông nhớ “cái sẽ tới” chứ không phải cái đã qua. Thực ra, đây là một trạng thái tâm lý đặc biệt mà hầu hết ai trong chúng ta cũng đã trải qua nhưng không đủ nhạy bén để thấy. Một nỗi nhớ “dự trữ”: dự đoán trước về sự xa cách, về sự mất mát. Đang ở bên nhau nhưng rồi sẽ xa nhau. Không còn là nỗi nhớ mà là nỗi lo xa cách, lo mất nhau.

*“Anh sẽ ra đi nặng hành trang đó
Đem dấu chân soi tuổi đời ngầy thơ
Đem nỗi thương yêu vào niềm thương nhớ
Anh sẽ ra đi chẳng mong ngày về”*
(Phạm Duy).

Phải chăng đó là lý do khiến Thanh Tâm Tuyền
“Ôm em trong tay mà đã nhớ em ngày sắp tới.”

Tô Thùy Yên mô tả một cái nhớ khác với Thanh Tâm Tuyền:

*Đảo hoang, vắng cả hồn ma quỷ
Thảo mộc thời nguyên thủy lạ tên
Mỗi ngày mỗi đắp xanh rờn lạnh
Lên xác thân người mãi đứng yên.
Bốn trăm hải lý nhớ không tới,
Ta khóc cười như tự bạo hành*
(Trương Sa Hành)

Nhớ không tới! Nhớ vốn là một cái gì vượt không gian và thời gian. Tô Thùy Yên “nhớ không tới” không phải vì khoảng cách bốn trăm hải lý từ đảo Trường Sa vào đất liền, mà vì cái hoang vắng kinh khiếp của một đảo hoang, đưa ông vào thời nguyên thủy. Quả là một nỗi nhớ lạ lùng: muốn nhớ mà không thể nhớ được!

NHÀ: Khác với “nhớ”, “nhà” là một cái gì thuộc về quá khứ. “Nhà”, theo nghĩa cụ thể nhất, là một nơi che mưa tránh nắng, là nơi ta sinh ra, lớn lên và sống với những người thân yêu của mình, là nơi có bếp lửa nồng, có giàn bầu giàn bí, có lối đi, có sân gạch, chuồng heo, đàn gà...

Người ta thường xem ngôi nhà nơi ở của mình như điều hiển nhiên, không hề nghĩ điều gì nằm ngoài giới hạn của kinh nghiệm đầu đời đó. Nhưng khi đi xa – tha hương – thì chữ “nhà” trở nên rộng lớn hơn một ngôi nhà: ngoài nơi để ở, còn có đồng lúa, con trâu, con sông, bến đò, vòm tre, đường làng, ngôi đền, cây đa đầu làng. Hơn thế nữa, nhà cũng còn là cô láng giềng, là những người bà con, là những thằng cu, cái hím hàng xóm. Hơn thế nữa, là phố xá, công viên, quán cà phê, chợ búa. Hơn thế nữa là những phiên chợ Tết, những buổi hội hè. Hơn thế nữa, là đất nước, quê hương, là lịch sử, là văn hóa, là văn vân. Chẳng thế mà “homeland”, “fatherland” hay “motherland” đều cùng một nghĩa: quê hương, đất nước.

Đường Duy Tân, Sài Gòn, trước năm 1975

Tha hương là một chuyến hành trình từ bỏ ngôi nhà để đến một nơi hoàn toàn xa lạ, tách lìa khỏi những hiện thực bình thường. Vì “nhà” là cái gì đã mất đi, cho nên, khi đến một nơi ở mới, điều trước tiên người di dân nghĩ đến là phải xây dựng một ngôi nhà. Ngôi nhà là quan hệ giữa chủ nhân và không gian chung quanh: biến cái xa lạ thành thân thuộc. Tuy nhiên, dù thân thuộc đến đâu, dù to lớn, hiện đại đến đâu, cái nhà mới này vẫn không phải là “nhà” trong tâm tưởng, không thể so sánh được với cái nhà ta đã bỏ đi. Cũng mái, cũng phòng, cũng tường, cũng mái hiên, cũng cửa và bên ngoài, cũng có cây bầu, cây bí, có hoa cỏ, rau trái, thậm chí, có khóm tre, có hòn non bộ... nhưng vẫn không hề là cái “nhà” mà ta vẫn tưởng nhớ. Vẫn là “fake house”, nhà giả. Thật mà không thật. Nhà của mình mà vẫn không phải của mình. Tại sao? Tại vì: tất cả những người lưu vong, tha hương như chúng ta đều giữ hình ảnh lý tưởng về ngôi nhà ở quê hương như một thiên đường đã mất. Đáng kinh ngạc hơn nữa, cái thiên đàng ấy lại không có chút gì gọi là thiên đàng; ngược lại là khác: tầm thường, bản thủ, quê mùa.

Nhớ nhà, nói cho đúng, là nhớ đến cả một trời quá khứ.

*Người ơi, còn nhớ mãi trưa nào
thời nào vàng bướm bên ao
Người ơi, còn nghe mãi tiếng ru
êm êm buồn trong ca dao
Còn đó tiếng khung quay tơ,
Còn đó con diều vật vờ
(Hương Xưa/Cung Tiến)*

Nhớ nhà là nhớ nàng con gái:

*Năm xưa khi tôi bước chân ra đi
Đôi ta cùng đứng bên hàng tường vi
(Cô Láng Giềng/Hoàng Quý)*

*Anh nhớ trước đây dáng em gầy gầy
Dịu dàng nhìn anh đôi mắt long lanh
Anh nhớ bước em khi nắng vương thêm
Má em màu ngà tóc thề nhẹ vương
(Nắng Chiều/Lê Trọng Nguyễn)*

Nhớ nhà là nhớ một khung cảnh:

*Chạnh lòng thương nhớ những phút xưa, phút xưa qua qua rồi
Lạnh lùng tưởng nhớ bóng dáng ai in sâu trong lòng tôi
Đường xưa còn đó, nắng vẫn lên, vẫn trắng treo ven đồi
Mà hình bóng cũ, thiếu trong tôi mỗi khi nghe chiều rơi (
Đường Xưa Lối Cũ/Hoàng Thi Thơ)*

Nhớ nhà là nhớ cả thành phố...ngày xưa:

Sài Gòn ơi, nắng vẫn có còn vương trên vỉa hè
Từng ngày qua, mưa vẫn có ngập lối đường về
Và mùa thu, lá còn đổ xuống công viên
bóng người còn bước nghiêng nghiêng
tôi vẫn nhớ thương cho người yêu
(Vĩnh Biệt Sài Gòn/Nam Lộc)

Và sau hết, nhớ nhà là nhớ quê hương, đất nước:

*Nguyên*Người phiêu lãng!
Nước mắt xuôi về miền quê lai láng
Xa quê hương! Yêu quê hương.
(Tinh Hoài Hương/Phạm Duy)

Nhớ nhà, “nhớ” và “nhà”, là một chấp nối, một níu kéo.
Nhớ nhà là một nhắc nhở về sự bội phản tàn khốc của thời gian!

Trần Doãn Nho